

De drie I's: Immigratie — Integratie — Islam (6)

Eenvoudige oplossingen bestaan niet

MARIJKE LINTHORST

In het decembernummer van S&D pleit Paul Kalma voor een minder 'schreeuwerige' benadering van het immigratie- en integratievraagstuk: eenvoudige oplossingen bestaan niet. Daar ben ik het hartgrondig mee eens. Er is dringend behoefte aan méér nuance. Juist om die reden vind ik de inhoud van zijn bijdrage teleurstellend. Afgezien van de constatering dat de PvdA verregaand tekort is geschoten in het aangaan van het debat over de archaische kanten van de islam (ik zou overigens liever zeggen: van sommige culturen), komt hij eigenlijk niet verder dan de noodzaak om het tot dusver gevoerde beleid voort te zetten: verbeteren van het onderwijs, gedifferentieerde woningbouw en het bevorderen van sociale mobiliteit. Kalma stelt dat de PvdA weliswaar het nodige zelfonderzoek moet doen, maar dat dit niet wil zeggen dat zij haar ideële uitgangspunten en het door haar gevoerde beleid maar overboord moet zetten. Uit de instemming waarmee hij Wouter Gortzak citeert maak ik op dat Kalma als ideëel uitgangspunt hanteert 'een Nederland waarin nieuwkomer en autochtoon beiden recht hebben op respect en gelijkwaardigheid.' Dat is een uitgangspunt waar, denk ik, niemand bezwaar tegen zal hebben. Maar wat ik vervolgens mis is een kritische vraagstelling: Welk beleid is er gevoerd om die ideële doelstellingen te bereiken? Was dat beleid toereikend? Waar zijn gaten gevallen? Welke (nieuwe) aanpak is nodig? Wat vraagt een effectief

tief immigratie- en integratiebeleid van nieuwkomers en autochtonen?

PROBLEMEN ONTKEND, FOUTEN TOEGEDEKT

Ik ben er van overtuigd dat de verkiezingsnederlaag van de PvdA niet te wijten is geweest aan maatschappelijke onvrede over immigratie en integratie, maar aan onvrede over een bestuurscultuur waarin problemen werden ontkend en gemaakte fouten werden toegedekt. Dat betrof een heel scala van terreinen: de gezondheidszorg, het onderwijs, de veiligheid, het openbaar vervoer en, inderdaad, ook de multiculturele samenleving. De maatschappelijke onvrede over immigratie en integratie betrof niet zozeer de immigratie en integratie zelf, maar vooral de manier waarop door bestuurders met deze ontwikkelingen is omgegaan: het niet of nauwelijks willen erkennen dat zich hierbij problemen kunnen voordoen en te weinig bereidheid om de oorzaken van deze problemen te analyseren en maatregelen te treffen die deze problemen kunnen oplossen. Dáár ging het mijns inziens om. Dat betekent dat de PvdA een serieuze analyse zal moeten maken van de problemen die zich voordoen en een aansprekend beleid zal moeten ontwikkelen om die problemen op te lossen.

Centraal uitgangspunt voor een effectief immigratie- en integratiebeleid zou wat mij betreft moeten zijn dat iedereen die zich in Nederland wil vestigen ook in Nederland wil wonen en bereid is een bijdrage aan deze samenleving te leveren.

Over de auteur Marijke Linthorst is redacteur van S&D

De drie I's Marijke Linthorst *Eenvoudige oplossingen bestaan niet*

ren. Voor de overheid en de autochtone bevolking betekent dit dat zij de nieuwkomer daartoe ook in de gelegenheid moeten stellen. Wat dat aan specifieke maatregelen vergt verschilt zo niet per persoon, dan in ieder geval per groep. De komst van de eerste generatie 'gastarbeiders' vereiste (naar achteraf bleek foutief) nauwelijks specifieke maatregelen. Zowel de 'gastarbeiders' zelf als de Nederlanders dachten dat hun verblijf tijdelijk zou zijn. Het leren van de taal werd daarom niet nodig geacht, evenmin als het kennis nemen van de Nederlandse cultuur of het investeren in een goede woning. Ontegenzeggelijk zijn er ten opzichte van de eerste generatie veel fouten gemaakt. Met name over de abominabele huisvesting en de winsten die hier door eigenaars en verhuurders op werden gemaakt zouden we ons collectief moeten schamen. Maar met alle tekortkomingen in het beleid was er wel sprake van een zekere gelijkwaardigheid: de eerste generatie *wilde* hier (tijdelijk) zijn en wij waren tevreden dat zij hier (tijdelijk) waren. Die gelijkwaardigheid is steeds verder zoek geraakt.

Achteraf kun je konstateren dat de overkomst van de gezinnen van de eerste generatie hét moment was geweest om een Nederlands immigratie- en integratiebeleid te ontwikkelen. Dat is niet gebeurd. Deels omdat Nederland een geschiedenis heeft van immigranten die vroeger of later 'vanzelf' in de samenleving integreerden. De gedachte was dat dit met deze nieuwe groepen ook zo zou gaan. Maar deels heeft er waarschijnlijk ook nog iets anders gespeeld. Nederland is een dichtbevolkt land. Emigratie werd na de Tweede Wereldoorlog gestimuleerd. Het laatste wat de Nederlandse overheid wilde was een immigratieland zijn. Gezinshereniging werd weliswaar toegestaan, maar de overheid ontwikkelde er geen gericht beleid op:

- > er is nooit expliciet erkend dat de eerste generatie zou blijven en dat daar vanaf dat moment dus ook andere maatregelen voor nodig waren.
- > beleidsmatig werden de overkomende gezinnen niet als nieuwkomers beschouwd. Zij kwamen als het ware in het kielzog van de

eerste generatie, maar zonder de daarbij behorende gelijkwaardigheid: wat is er nodig (voor de vrouwen en kinderen  n voor de al aanwezige mannen) zodat deze groep zich kan vestigen en zich een volwaardige plaats in de samenleving kan verwerven.

BELEID VAN 'PAPPEN EN NATHOUDEN'

Het heeft lang geduurd voor 'de politiek' durfde erkennen dat Nederland de facto een immigratieland was geworden. Tegen die tijd was de situatie drastisch veranderd. De immigratie omvatte inmiddels allerlei groepen: economische vluchtelingen die hoopten hier een beter bestaan op te kunnen bouwen, 'kettingmigranten', politieke vluchtelingen, mensen die de grond in het thuisland te heet onder de voeten was geworden en mensen die hierheen kwamen om een gezin te vormen. Een grote variëteit aan nationaliteiten, achtergronden en beweegredenen. Met  en gemeenschappelijk kenmerk: van gelijkwaardigheid tussen de nieuwkomers en de 'ontvangende samenleving' was steeds minder sprake.

Gedurende een aantal jaren bood een status als politiek vluchteling de meeste kans op een verblijfsvergunning. Dat leidde ertoe dat ook mensen die geen 'echte' politieke vluchtelingen waren, zich als politiek vluchteling meldde. (Wat overigens niet wil zeggen dat een aantal van deze mensen geen goede redenen had om hun land van herkomst te verlaten.) Daarmee 'verengde' de discussie over immigratie en integratie zich tot het toelatingsbeleid voor met name asielzoekers. Dat heeft twee ingrijpende gevolgen gehad.

Waar het nieuwkomers betrof was de overheid niet langer geïnteresseerd in de echte beweegredenen van de immigrant, maar vooral in de vraag of het toekennen van een verblijfsvergunning aan het publiek 'verkocht' kon worden. De immigrant op zijn beurt probeerde het verhaal te houden dat hem of haar de meeste kans zou bieden op een verblijfsvergunning. Immigratie kreeg steeds meer trekken van een combinatie van een loterij en een behendigheids spel, waarbij overheidsinstellingen voortdurend ach-

De drie I's Marijke Linthorst *Eenvoudige oplossingen bestaan niet*

ter de feiten aanliepen. Een zo eerlijk mogelijke toelating stond voorop, aan het belang van integratie daarna werd nauwelijks meer aandacht besteed. Het leidde ertoe dat asielzoekers jaren in de procedure zaten en dat er 'Zelfzorgarrangementen' (!) voor asielzoekers werden ingevoerd om de druk op de asielzoekerscentra te verlichten. Dat zijn natuurlijk geen voorwaarden waaronder mensen een bestaan kunnen opbouwen, maar is meer een beleid van 'pappen en nathouden'. Ik kan me de keuze voor een dergelijk beleid overigens wel voorstellen. De jarenlange procedure is mede ontstaan doordat men hechtte aan een uiterst zorgvuldige toelatingsprocedure en asielzoekers het recht hadden de behandeling van hun beroepsprocedure hier af te wachten. Verkorting van de procedure zou wellicht tot onrechtvaardigheden leiden. Velen waren bezorgd dat daarmee de 'goeden onder de kwaden zouden komen te leiden'. Voor echte vluchtelingen moest hier altijd plaats zijn, en zo is het natuurlijk ook.

Een veel ernstiger gevolg is echter dat met de nadruk op de toelating van asielzoekers andere vormen van immigratie, zoals gezinshereniging en gezinsvorming, nauwelijks meer aandacht kregen. En in absolute aantallen gaat dat inmiddels over veel méér mensen. Er werd niet of nauwelijks nagedacht over de voorwaarden waaronder deze groepen in Nederland een redelijk bestaan kunnen opbouwen. De overheid maakte niet alleen geen beleid op dit terrein, zij gaf zelfs geen richting aan. Noch aan allochtonen, noch aan autochtonen werd duidelijk gemaakt wat er van hen verwacht werd. Het is niet verwonderlijk dat zowel allochtonen als autochtonen daarop hun 'eigen plan' trokken. Een deel van de allochtonen trok zich terug in de eigen groep en zocht steun bij elkaar, een deel van de autochtonen deed met hun 'witte vlucht' in feite hetzelfde. Opmerkelijk is dat op deze verschijnselen verschillend werd gereageerd. De 'witte vlucht' werd vooral binnen linkse partijen bekritiseerd als xenofobie of zelfs racisme, de 'zwarte vlucht' kreeg een ideologisch sausje: 'integratie met behoud van eigen cultuur.' Ik durf de stelling

aan dat de reacties op beide ontwikkelingen in feite tekenen waren van desinteresse. Geen enkele politieke partij nam de moeite om zich te verdiepen in de beweegredenen van groepen allochtonen en autochtonen om zich van elkaar af te keren. De politiek reageerde slechts met het vaststellen van een beleidslijn: integratie met behoud van eigen cultuur. Wat we (en zij!) daar in de praktijk mee aan moesten was onduidelijk.

Het leidde tot bizarre tegenstrijdigheden. Terwijl de '1990-maatregel' meisjes moest voorbereiden op economische zelfstandigheid werd van leerplichtige allochtone meisjes gedoogd dat zij thuis werden gehouden. Terwijl er beleid ontwikkeld werd om seksuele intimidatie op het werk tegen te gaan werden aanrandingen van meisjes door allochtone jongeren met begrip tegemoet getreden. Terwijl de wetgeving werd aangepast om het homohuwelijk mogelijk te maken werd getolereerd dat allochtone leerlingen homoseksuele leerkrachten het leven onmogelijk maakten.

Het is aanvankelijk waarschijnlijk goed bedoeld geweest, maar eigenlijk hebben we hiermee een onvergeeflijke fout gemaakt. Onder het mom van respect voor de ander is er in feite een mateloos gebrek aan respect betoond: we hebben voor kinderen van de tweede generatie andere maatstaven aangelegd dan voor onze 'eigen' kinderen. In feite hebben we daarmee de boodschap overgebracht dat kinderen van de tweede generatie (die hier getogen en vaak zelfs geboren zijn) geen 'echte' Nederlanders zijn. Daarmee hebben we deze jongeren ook de middelen onthouden om zich een gerespecteerde plaats in de Nederlandse samenleving te verwerven. Want we kunnen wel beweren dat kennis van de Nederlandse cultuur niet echt nodig (hooguit wenselijk) is, maar dat is natuurlijk niet waar. Hoewel er ook binnen de Nederlandse bevolking sprake is van cultuurverschillen (de Amsterdamse 'grachten-gordel' is Staphorst niet en de cultuur op het Friese platteland is niet hetzelfde als die in het Rotterdamse Delfshaven) is er wel degelijk sprake van een dominante, breed aanvaarde cul-

De drie I's Marijke Linthorst *Eenvoudige oplossingen bestaan niet*

tuur die alle subculturen ook kennen. Allerlei expliciete en impliciete regels en codes, van de houding bij een sollicitatiegesprek tot de benadering van meisjes, zijn doortrokken van deze cultuur. Om volwaardig te kunnen participeren is het broodnodig dat 'nieuwe Nederlanders' op de hoogte zijn van deze cultuur, want uiteindelijk worden ze daar op afgerekend. Het mooiste argument dat ik ken is mij ooit gegeven door een directeur van een Rotterdamse basisschool. Hij stelde dat elke samenleving zijn eigen overlevingsstrategieën kent en besloot: 'als ik in het Rif-gebied terecht zou komen zou ik het ook prettig vinden als mensen mij inwijdden in de strategieën die dáár noodzakelijk zijn.'

Het uitspreken dat het noodzakelijk, en dus niet aan te bevelen of wenselijk, is om de Nederlandse cultuur en gewoontes te leren kennen heeft niets te maken met gebrek aan respect voor andere culturen, maar veel meer met goed gastheerschap. Als je in Nederland je talenten optimaal wilt kunnen ontplooiën moet je simpelweg weten hoe het hier werkt.

NIEUWSGIERIGHEID EN RESPECT NODIG

Betekent dit nu dat nieuwkomers zich eenzijdig moeten aanpassen aan de toevallig dominante cultuur? Uiteraard niet. Maar het betekent wel dat van nieuwkomers in eerste instantie een grotere inspanning gevraagd zal worden om zich de bestaande codes eigen te maken. Omgekeerd wordt van de 'ontvangende samenleving' eveneens een inspanning gevraagd.

In onderzoek naar discriminatie op de arbeidsmarkt komt een aantal 'universele' mechanismes naar voren. Zo is ieder bedrijf bij het werven van nieuw personeel geneigd personen te selecteren die 'passen' bij de bedrijfscultuur. Daar is op zichzelf niets mis mee. Maar als zich grote groepen nieuwkomers op de arbeidsmarkt melden kan een dergelijke natuurlijke neiging leiden tot uitsluiting. Om dat te voorkomen is het nodig om een zekere onbevangenheid te ontwikkelen. Niet alleen bij bedrijven, maar in de samenleving als geheel. Wat Paul Kalma noemt:

nieuwsgierigheid en respect. Een onbevangener houding kan het eigen blikveld verruimen en de eigen cultuur nieuwe impulsen geven. Ik zal daar twee mooie voorbeelden van geven. In september van november is de toespraak opgenomen die Gerard van Westerloo in september vorig jaar hield op de bijeenkomst 'De Partij van de Arbeid binnenstebuiten'. In die toespraak herinnerde hij aan de VN-bijlage die hij met Elma Verhey in 1984 schreef over de trambestuurders van lijn 16. In 2002 keerde hij er terug. De trambestuurders, zo zei hij, delen hun eindhaltehuisje allang niet meer alleen met Amsterdamse jongens van de gestampte pot, maar ook met vrouwen, Turken, Marokkanen, Surinamers en Somaliërs. Hij vroeg ze of het er leuker op was geworden. De typische Amsterdamse humor blijkt verdwenen, maar er is iets anders voor in de plaats gekomen. Vroeger hadden de trambestuurders het over voetbal en wijven. Nu over de kinderen, de school en hoe je 'koeskoes' klaarmaakt. In de woorden van één van de trambestuurders: 'eerlijk is eerlijk, wat dat betreft is het er een end leuker op geworden.'

Tweede voorbeeld. In de jaren 1992-1995 is door Rabiaa Bouhalhoul en Joke van der Zwaard een groot aantal gesprekken gevoerd met Marokkaanse ouders. In verschillende gesprekken kwam naar voren dat veel Marokkaanse ouders huiverig staan tegenover de grotere vrijheid die kinderen in Nederland krijgen. Tegelijkertijd bleken Marokkaanse moeders nieuwsgierig naar de manier waarop Nederlandse moeders hun kinderen aanpakken: 'Als de Nederlandse moeders wat zeggen, dan luisteren hun kinderen gewoon! Hoe doen ze dat toch? (...) Zelfs hun honden luisteren!'² In deze woorden klinkt door dat de betrokken Marokkaanse moeders zich deze vaardigheid graag eigen zouden maken.

Met andere woorden: onderling contact kan de leefwereld van allochtonen en autochtonen aanzienlijk verruimen. Maar daar zijn wel een fundamenteel andere benadering en een dito beleid voor nodig.

Een effectief immigratie- en integratiebeleid kan alleen vormkrijgen als autochtonen en al-

De drie I's Marijke Linthorst Eenvoudige oplossingen bestaan niet

lochtonen nieuwsgierig zijn naar elkaars cultuur en aanpak en ook bereid zijn daar een onbevangen houding tegenover in te nemen. In die zin ben ik het fundamenteel oneens met Paul Kalma als hij aan het eind van zijn artikel stelt dat immigranten in het immigratie- en integratiebeleid per definitie de hoofdrol vervullen. Integratie vereist per definitie een wisselwerking. Dat roept twee vragen op.

- > Hoe komt het dat er geen sprake (meer) is van nieuwsgierigheid en onbevangenheid, maar eerder van afzijdigheid, angst en afkeer?
- > Hoe kan er een klimaat gecreëerd worden waarin opnieuw ruimte ontstaat voor nieuwsgierigheid en onbevangenheid?

DUIDELIJKHEID IS ER NOOIT GEKOMEN

Nieuwsgierigheid en onbevangenheid kunnen alleen gedijen in een klimaat waar mensen een minimum aan houvast wordt geboden. Wat dit betreft is de beleidskeuze voor 'integratie met behoud van eigen cultuur' een funeste geweest. Niet omdat integratie met behoud van eigen cultuur niet zou mogen of kunnen (integendeel), maar omdat op geen enkele manier is ingevuld wat de 'integratie' dan zou moeten inhouden en of dat wel combineerbaar is met het behoud van de (hele) 'eigen cultuur'. Want, hoe je het ook wendt of keert, er zijn spanningsvelden tussen de voorwaarden voor een succesvolle integratie en onderdelen van sommige culturen.

In 1992 schreef ik in een rapport voor een Rotterdamse adviesraad:

'Het gevaar bestaat dat alle botsingen worden geschaard onder het kopje verschillen in cultuur. Een dergelijk amorf begrip geeft noch autochtonen noch allochtonen het minimale houvast dat zij nodig hebben om zich onderdeel van de samenleving te kunnen voelen. Laat staan dat zij het gevoel hebben dat zij invloed kunnen uitoefenen op zich nieuw ontwikkelende waarden en normen.

Het zou niemand mogen verbazen als immigranten zich in dat geval terugtrekken in hun eigen cultuur. Niet omdat daar hun voorkeur naar

uitgaat, maar bij gebrek aan een alternatief. Dat zou een gemiste kans zijn.

Het zou evenmin niemand mogen verbazen als er bij de autochtone bevolking ruimte ontstaat voor angst. Angst dat zij niet in staat zullen zijn hun cultuur te handhaven. Het ontstaan van deze angst kan alleen voorkomen worden als voor alle bevolkingsgroepen duidelijk is, wat zij van de samenleving mogen verwachten en wat er van hen verwacht wordt.³

Die duidelijkheid is er nooit gekomen. Waarschijnlijk is gedacht (of gehoopt) dat de grondwet een afdoende kader zou bieden om eventuele conflicten te beslechten. Maar dit bleek niet juist. In de praktijk werden conflicterende belangen zichtbaar aan de hand van incidenten als het uithuwelijken van meisjes en gevallen van eerwraak. Dat roept bij autochtonen angst en onzekerheid op: wat is het volgende waar 'ze' mee komen?

Het niet benoemen van de spanningsvelden heeft ertoe geleid dat we, autochtoon en allochtoon, niet meer weten waar we aan toe zijn en hoe we elkaar tegemoet moeten treden. Het dragen van een hoofddoek kan een uiting zijn van trots op het geloof, maar het kan óók zijn afgedwongen en het kan tenslotte zelfs een symbool zijn voor het afwijzen van de Nederlandse samenleving. We weten het niet. Iemand die een partner uit het land van herkomst haalt kan verliefd zijn, maar het kan óók zijn dat hij of zij zich verplicht voelt om een familie- of dorpsgenoot een betere toekomst te bieden, of tegemoet te komen aan de druk van de omgeving, en het kan tenslotte ook voortkomen uit het afwijzen van de Nederlandse samenleving. Sommige allochtone jongens zien weinig in de (al dan niet allochtone) 'bijdehante meiden' die hier zijn opgegroeid.

We weten niet waar de verschillende uitingen en gedragingen voor staan. En dat maakt onzeker.

BASISREGELS

Hoe kan er nu een klimaat geschapen worden waarin de nieuwsgierigheid en onbevangenheid weer een kans krijgen? Ik denk dat de allerbelangrijkste voorwaarde daarvoor duidelijkheid

De drie I's Marijke Linthorst *Eenvoudige oplossingen bestaan niet*

is. Nieuwkomers moeten van een aantal basisregels op de hoogte zijn, willen zij tenminste volwaardig in de samenleving kunnen participeren. Dat gaat verder dan de werking van een strippenkaart of het feit dat jongens en meisjes in Nederland tot hun 16^e jaar leerplichtig zijn. Dat laatste is een begin, maar het is niet voldoende. Nieuwkomers hebben er ook recht op geïnformeerd te worden over het hoe en waarom van onze omgangsregels. Wij leren kinderen op school bijvoorbeeld zelfstandigheid aan, omdat we denken dat zij zich alleen als kritische en zelfstandige mensen in de Nederlandse samenleving staande zullen kunnen houden (al was het maar omdat het bedrijfsleven dergelijke vaardigheden van zijn werknemers vraagt); maar we zien een groot verschil tussen een kritische houding en een brutale houding. We geven onze kinderen een grote vrijheid, maar geen onbeperkte vrijheid. Dit soort basale informatie is voor de nieuwkomer noodzakelijk om te weten waar hij of zij aan toe is en zijn of haar positie te bepalen.

De noodzaak om de ander te informeren over waar je staat geldt niet alleen voor autochtonen, maar ook voor allochtonen. Sommige godsdienstige of culturele kwesties, zoals de positie van vrouwen, spelen niet alleen in de moskee, maar ook daarbuiten. Allochtonen zullen moeten aangeven hoe zij daar in de Nederlandse samenleving mee om willen gaan. Hier kan natuurlijk tegenin gebracht worden dat niet alleen de opvattingen van sommige allochtone culturen botsen met Nederlandse grondrechten of fundamentele maatschappelijke waarden. Ook de opvattingen van sommige Nederlandse religieuze groeperingen zijn daar mee in strijd. In Staphorst weigeren grote groepen ouders hun kinderen in te enten, de SGP verbiedt vrouwen om politieke functies te bekleden. Waarom is daar nooit tegen opgetreden en zou dat nu wel moeten gebeuren.

Ten aanzien van streng religieuze Nederlandse groeperingen heeft de overheid zich om twee redenen een afzijdige houding kunnen permitteren. Op de eerste plaats gaat het om een zeer kleine, stabiele, minderheid. Deze minderheid handelt op een aantal punten weliswaar in

strijd met de grondwet en fundamentele Nederlandse waarden, maar met die handelwijze benadeelt zij alleen individuen binnen de eigen groep en bedreigt zij niet de inrichting van de Nederlandse samenleving als zodanig. Zolang de overgrote meerderheid van de kinderen bijvoorbeeld gevaccineerd wordt is de kleine groep kinderen die niet gevaccineerd wordt normaal gesproken toch redelijk beschermd. In het geval er een epidemie uitbreekt, zoals met polio een aantal malen gebeurd is, is dat zuur voor de betrokken kinderen, maar de volksgezondheid komt er niet direct door in gevaar. Op de tweede plaats hebben andersdenkenden de *keuzevrijheid* om deze groeperingen uit de weg te gaan. Niemand hoeft in Staphorst te wonen als hij of zij dat niet wil.

Dat maakte een calculerende opstelling mogelijk: weegt de commotie van een principiële stellingname op tegen het effect dat daarmee bereikt wordt?

Je kunt vraagtekens plaatsen bij een dergelijke opstelling (waarom grijpt de overheid wel in bij mishandeling en niet bij het onthouden van vaccinatie aan kinderen?), maar beleidsmatig kwam de overheid er mee weg. Aanvankelijk nam de overheid deze houding ook aan tegenover allochtonen die in strijd met de grondwet of fundamentele Nederlandse waarden handelden. Als een kleine groep leerplichtige meisjes wordt thuisgehouden kan de overheid de ogen nog sluiten, maar als er sprake is van een snelle verandering van de samenstelling van de bevolking, en dus van culturen, wordt dat onhoudbaar. Deze verandering voltrekt zich overigens sneller dan ooit voor mogelijk is gehouden. In het eerder aangehaalde rapport uit 1992 werd door het stadsbestuur nog verwacht dat in het jaar 2000 25% van de Rotterdammers van allochtone herkomst zou zijn. In 1999 was dat al 42% en inmiddels is het meer dan de helft.

De afzijdigheid van de overheid staat niet alleen onder druk door de omvang van de groep. Er is ook een fundamenteel verschil in keuzevrijheid. Immigranten hebben de keuze om zich hier te vestigen, iedereen heeft de keuze om autochtone extreme religieuze groeperingen uit

De drie I's Marijke Linthorst *Eenvoudige oplossingen bestaan niet*

de weg te gaan, maar veel inwoners van concentratiewijken hebben ten aanzien van allochtone groeperingen met extreme opvattingen vaak helemaal geen keuze. Zij kunnen het zich (financieel) niet veroorloven om te verhuizen. En ook zij hebben er recht op om zich in Nederland thuis te voelen. Dat geldt zowel voor de autochtone als voor de allochtone inwoners van deze wijken.

In een dergelijke situatie kan de overheid een principiële stellingname niet langer vermijden met een stilzwijgend beroep op de commotie die dat wellicht veroorzaakt. Die commotie komt er dan toch en dan kan de overheid daar maar beter richting aan geven: wat zijn de ononderhandelbare kaders waarbinnen iedereen kan leven zoals hem of haar goeddunkt? Die ononderhandelbare kaders gelden dan wel voor iedereen: gelijke monniken, gelijke kappen. Een optreden dat in strijd is met de grondwet of met fundamentele maatschappelijke waarden behoort niet gedoogd te worden, of dat nu door een kleine of een grote minderheid gebeurt.

VERSCHILLEN TUSSEN DE GROEPEN

De noodzaak om duidelijk te zijn geldt niet alleen ten aanzien van nieuwkomers, maar moet ook onderdeel worden van het bestaande beleid.

Dat betekent ondermeer dat we op moeten houden met het over één kam scheren van allochtonen. Niet alleen binnen de verschillende allochtone groeperingen doen zich grote verschillen voor, ook tussen allochtone groepen is dat het geval. Daar zou het beleid ook rekening mee moeten houden. Turkse imams worden, voor zij naar Nederland komen, uitvoerig vergeleken over de Nederlandse samenleving en de hier heersende waarden en normen. Marokkaanse imams weten vaak niets van Nederland. Het ligt dan niet voor de hand om voor beide groepen één en dezelfde inburgeringscursus verplicht te stellen. Hetzelfde geldt voor de onderwijsresultaten van kinderen van allochtone herkomst. Over de hele linie zijn de onderwijsresultaten van kinderen van allochtone herkomst de laatste jaren aanmerkelijk verbeterd. Opvallend

is echter dat er beleidsmatig nauwelijks aandacht wordt besteed aan de verschillen *tussen* de verschillende groepen. Hoe komt het dat kinderen van onder meer Koreaanse, Vietnameze, en Chinese ouders het zo goed doen? Waarom presteren Marokkaanse meisjes zoveel beter dan Marokkaanse jongens? Heeft dit iets te maken met de manier waarop deze groepen in de Nederlandse samenleving staan? En, zo ja, kunnen we daar dan beleid op ontwikkelen?

Daarnaast moeten we ophouden met het verbloemen van misstanden. Zo'n misstand is in mijn ogen het bestaan van concentratiewijken. Kalma lijkt zich aan te sluiten bij Jack Burgers: 'Dat er concentratiewijken van migranten zijn is niet erg, zolang die groepen en hun nakomelingen maar niet permanent tot die wijk veroordeeld zijn.' Dat laatste moet dan volgens Kalma voorkomen worden door het bevorderen van sociale mobiliteit, door werk, scholing of anderszins. Maar in de praktijk werkt het net even anders. Sommige mensen weten zich inderdaad door werk of scholing te verbeteren. Zodra zij de kans krijgen verlaten deze mensen (autochtoon en allochtoon) de wijk. Hun plaats wordt veelal ingenomen door nieuwe groepen kansarmen. Dat maakt het leven voor de achterblijvers er niet eenvoudiger op. Het zijn vooral de sociaal sterkeren die wegtrekken en de sociaal zwakkeren die achterblijven. Dat impliceert weer dat de voorwaarden voor sociale mobiliteit (kennis van de Nederlandse taal en gewoonten, aansprekende voorbeelden) verder afnemen, waardoor sommige groepen (de mensen die er niet in slagen zich te verbeteren) wel degelijk permanent tot die wijk veroordeeld zijn. Er zit echter nog een negatief aspect aan concentratiewijken. Nieuwkomers die zich in een toch al kansarme buurt vestigen worden vaak opgevangen door landgenoten die al in de wijk wonen. Dat bevordert het ontstaan van een gesloten cultuur met een sterke sociale controle, die weinig gericht is op de Nederlandse samenleving. Dat ervaren niet alleen autochtonen, maar ook veel allochtonen als negatief. In 1990 voerde Ineke Holzhaus een groot aantal gesprekken met Marokkaanse meis-

De drie I's Marijke Linthorst Eenvoudige oplossingen bestaan niet

jes en jonge vrouwen in Nederland. Hun ervaringen over deze ontwikkeling zijn veelzeggend⁵: 'Ik ken maar weinig mensen die een vriendschappelijke relatie hebben met een Nederlands gezin. Vroeger was er volgens mij meer contact. Ons eigen gezin ook. We woonden in een flat en we hoorden er gewoon bij. Je kwam bij elkaar op visite als er een verjaardag was of je ging zomaar bij elkaar op bezoek. Dat is langzamerhand verdwenen.' 'Mijn vader stond ook onder invloed van een strenge groepering. Als hij vrijdags naar de moskee ging was hij vrolijk en normaal, maar als hij thuiskwam mochten we ineens niet meer naar de tv kijken.' 'Toen ik van de LEO kwam ben ik in een speciaal project voor allochtonen terecht gekomen. (...) Ze hadden ook van hogerhand bepaald dat we niet samen met mannen in de klas mochten zitten. (...) Ze zijn zo bang dat de ouders er anders niet mee instemmen. Ik had nog nooit met vrouwen alleen op school gezeten, in Marokko niet en in Nederland niet.' 'Als ik in die andere buurt was blijven wonen zat ik nu op het LBO, dat weet ik zeker.'

74 Spreiding is voor dit probleem geen oplossing. Wat wel bespreekbaar zou moeten zijn is een toewijzingsbeleid dat rekening houdt met een evenwichtige samenstelling van de bevolking. Dat kan betekenen dat een woning met een lage huur die leegkomt wordt toegewezen aan iemand die daar gezien zijn inkomen misschien geen recht op heeft en dat iemand met een laag inkomen (zonodig met huursubsidie) in een duurder huis terecht komt. Op korte termijn kost dat geld, maar op langere termijn zou je met een dergelijk beleid wel eens stukken goedkoper uit kunnen zijn. Bovendien lijken de 'onrechtvaardigheden' die dit wellicht oplevert mij verre te prefereren boven de situatie waar sommige wijken, omdat zij veel goedkope huurwoningen hebben, in de praktijk het afvalputje van de samenleving worden.

DUIDELIJKE INFORMATIE VERSCHAFFEN

Duidelijkheid in het bestaande beleid betekent ook dat we op moeten houden immigranten,

nieuwkomers, tweede generatiejongeren enzovoort te beschouwen als 'andere' Nederlanders, waaraan we dus ook andere eisen stellen. Iedere mens heeft een eigen verantwoordelijkheid waarop hij of zij niet alleen aangesproken kan, maar ook aangesproken moet worden. Als we daar in het geval van allochtonen voor terugschrikken nemen we hen in feite niet serieus.

Als Marokkaanse jongens meisjes en jonge vrouwen lastig vallen is het eigenlijk niet relevant dat het Marokkaanse jongens betreft. Vrouwen en meisjes horen in Nederland niet lastig gevallen te worden door jongens, ongeacht of die jongens vinden dat 'ze daar zelf om vragen' en ongeacht de afkomst van die jongens. Als we weten dat betrokkenheid van ouders bij het onderwijs van hun kinderen tot zichtbaar betere resultaten leidt, moeten we ouders op die verantwoordelijkheid aanspreken. Dat heeft niets te maken met paternalisme, maar alles met het verschaffen van duidelijke informatie. Zoals ik in een vorige bijdrage aan S&D heb betoogd⁴ zou het mij niet verbazen als allochtone ouders zich uit misplaatste bescheidenheid niet met het onderwijs van hun kinderen bemoeien. Het wordt hoog tijd dat zij zich bewust worden van de belangrijke rol die zij op dit terrein kunnen spelen.

Het betekent wat mij betreft tenslotte ook dat we vraagtekens mogen plaatsen bij de gewoonte van allochtone jongeren om te huwen met een partner uit het land van herkomst. Ik ben vóór een vrije huwelijkskeuze, maar geldt die ook als er eigenlijk andere motieven in het spel zijn, zoals de grotere machtspositie van mannen over niet in Nederland opgegroeide allochtone vrouwen, of de druk van de familie om een neef of dorpsgenoot een beter bestaan te bieden? Of behoren ook dergelijke overwegingen tot de 'eigen cultuur' in de keuze van een partner? Het is een vraag waar we de discussie maar eens over moeten aangaan.

Paul Kalma heeft natuurlijk gelijk als hij stelt dat de oorzaken en oplossingen van het migra-

Foto Drie vrouwen in het Amsterdamse Oosterpark (Joost van den Broek/de Volkskrant /Hollandse Hoogte)

De drie I's Marijke Linthorst *Eenvoudige oplossingen bestaan niet*

tievraagstuk vooral buiten Nederland liggen. Zolang er zulke grote verschillen tussen arm en rijk zijn zullen de westerse landen altijd aantrekkelijk blijven voor grote groepen mensen die in slechtere omstandigheden verkeren. Maar dat neemt niet weg dat niet alle oorzaken en oplossingen buiten Nederland liggen. We zullen moeten erkennen dat die aantrekkingskracht zich ook op individueel niveau voordoet en daarmee de echte vrijheid van huwelijkskeuze onder druk kan zetten.

In ieder geval kunnen de consequenties van een (al dan niet) vrije huwelijkskeuze wat mij betreft niet eenzijdig op de samenleving worden afgewenteld. In de huidige situatie gebeurt dat vaak wel. Jongeren die hier geboren zijn en met een partner uit het land van herkomst trouwen spreken thuis vaak geen Nederlands. Dat betekent dat de kinderen die uit dat huwelijk geboren worden de Nederlandse taal niet machtig zijn als zij naar school gaan. Uiteraard mag van het onderwijs verwacht worden dat zij haar uiterste best doet om die achterstanden weg te

werken. Maar de allochtone Nederlanders dienen ook zelf een bijdrage te leveren. Wat mij betreft mag van de derde generatie verwacht worden dat hun kinderen niet onaanspreekbaar naar school gaan. Daar mogen ook best sancties aan verbonden worden.

Duidelijkheid is belangrijk. Maar duidelijkheid heeft alleen zin als er ook sprake is van communicatie, van het uitwisselen van gedachten en ideeën. Die communicatie zou zich niet moeten beperken tot relatief 'veilige' onderwerpen, maar zou juist ook moeten gaan over de wederzijdse zorgen en angsten. Die zorgen en angsten moeten benoemd worden en niet geanonimiseerd worden onder de kopjes 'westerse cultuur' of 'islam'. Dat verhindert een open gedachtenwisseling.

Ik kan mij goed voorstellen dat sommige allochtone ouders van mening zijn dat een aantal 'westerse' invloeden een bedreiging vormt voor de ontwikkeling van hun kinderen. Maar zolang we niet praten over wat hun zorgen nu precies zijn zal ook nooit duidelijk worden in hoeverre

De drie I's Marijke Linthorst *Eenvoudige oplossingen bestaan niet*

die zorgen door autochtone Nederlanders gedeeld worden. Ook 'wij' zijn bang dat onze kinderen verkeerd terecht komen. Omgekeerd kan ik mij goed voorstellen dat veel autochtone Nederlanders huiverig staan tegenover sommige 'islamitische' gedragingen. Zo heb ik zelf grote moeite met het dragen van gezichtssluiers (niqaab of chador). Ik ben vóór een grote tolerantie ten aanzien van kleding, maar daar zitten wel grenzen aan. Ik vind het prettig als ik kan 'zien wie ik voor me heb' en ik zou me unheimisch voelen in een straatbeeld dat gedomineerd werd door mensen wier gezicht ik niet kan zien. Of dat nu vrouwen in chador of met niqaab zijn of mannen met een bivakmuts. En, ik geef het eerlijk toe, ik ben bang voor het vervolg. Als we nu chadors toestaan, is dan de invoering van gescheiden zwembaden de volgende stap? Eindigt het met invoering van de shariaa? Ik moet er niet aan denken. Maar zolang ik mij niet openlijk uitlaat over mijn zorgen en angsten zal het ook nooit duidelijk worden in hoeverre mijn zorgen door allochtonen gedeeld worden.

De vorming van een multiculturele samenleving is geen eenvoudige opgave. Het vraagt veel, van autochtonen en allochtonen, en het gaat vaak om ingewikkelde vraagstukken. Maar er is geen weg terug. De vraagstukken liggen er. Ontkennen helpt niet, verdoezelen evenmin. Het enige dat helpt is de erkenning dat we, of we dat nu leuk vinden of niet, op elkaar aangewezen zijn.

Gemakkelijke oplossingen zijn er niet. Niet in de zin van de 'schreeuwerige' LPF-oplossingen, maar ook niet in de zin van 'heb geduld, het komt allemaal goed.' Dat geloven mensen niet meer. En ze hebben gelijk. Iedere samenleving, of die nu mono- of multicultureel is, wordt gemaakt door de mensen die daar onderdeel van zijn. Maar dan moeten die mensen wel weten wat er van ze verwacht wordt en wat zij van anderen mogen verwachten. Het lijkt mij bij uitstek een taak van 'de politiek', en meer in het bijzonder van de PvdA, om daar richting aan te geven.

De binnenwaartse blik

Paul Kalma reageert op Marijke Linthorst

76 Marijke Linthorst vindt mijn artikel over de PvdA en de multiculturele samenleving (S&D, december 2002) 'teleurstellend'. Met de algemene uitgangspunten, schrijft ze, 'zal niemand het oneens zijn', maar wat ontbreekt is 'een kritische vraagstelling'. Wat ging er allemaal mis met het integratiebeleid zoals dat totnutoe gevoerd is? En welke consequenties trekken we daar uit? Zelf vindt ze er geen doekjes om. We moeten kiezen voor 'een fundamenteel andere benadering en een dito beleid'.

Veel voorbeelden die Linthorst van de dagelijkse (beleid)praktijk geeft, zijn relevant; ik onderschrijf een aantal van haar suggesties. Maar aan de hoofdlijnen van mijn artikel gaat ze voorbij. Sterker nog: een groot deel van haar bijdrage laat zich lezen als een illustratie van wat ik in 'De PvdA en de multiculturele samenleving' nu juist bekritiseer. Ze is, zoals in Nederland inmiddels gebruikelijk, veel te negatief over het beleid dat in het verleden gevoerd is. Ze maakt, niet als enige, de pretentie van een 'fundamen-

De drie I's Paul Kalma *De Binnenwaartse blik, een reactie op Marijke Linthorst*

teel andere benadering' niet waar. En last but not least: ze blijft gevangen in de strikt-nationale, autochtoon-gecentreerde benadering die hier sinds Pim Fortuyn de overhand heeft gekregen.

Allereerst het gevoerde beleid. Dat dat zwakke plekken vertoonde en z'n eigen blinde vlekken had, staat vast. Maar Linthorst gaat veel verder. Het beleid leidde tot 'bizarre tegenstrijdigheden'; er zijn 'onvergeeflijke fouten gemaakt'. 'Pappen en nathouden' was het devies. De keuze voor 'integratie met behoud van eigen identiteit' is een 'funeste' geweest. Daarmee gaat ze om te beginnen voorbij aan de opmerkelijke successen die er in de jaren negentig, tegen alle sombere verwachtingen in, op het gebied van arbeidsmarkt en onderwijs zijn geboekt. Het zijn, schrijf ik, broze successen, die 'om voortgezette, zo niet extra beleidsinspanningen vragen — niet in de laatste plaats op sociaal-economisch gebied.' Maar Linthorst zwijgt erover; over de successen en hoe ze overeind gehouden kunnen worden.

Ook in andere opzichten doet ze alsof er niets gebeurd is. Tien jaar geleden pleitten Entzinger en Van der Zwan voor een zg. 'inburgeringscontract'. Die inburgering is een belangrijk onderdeel van het integratiebeleid geworden. Dat de implementatie in een aantal opzichten tekortschoot en dat er onvoldoende werd geïnvesteerd, is juist. Maar het was niet allemaal 'onvergeeflijk' en 'funest'. Linthorst maakt bovendien een karikatuur van het 'multiculturalisme' en zijn invloed op het beleid. Aanrandingen van meisjes door groepen allochtone jongeren die 'met begrip tegemoet (zijn) getreden'. Door wie? Het thuishouden van leerplichtige allochtone meisjes gedoogd 'uit respect voor hun cultuur'? Nee, hooguit omdat de overheid met wetshandhaving in het algemeen laks is omgesprongen.

Dan, in de tweede plaats, de voorstellen en suggesties die Linthorst doet. Ze spreken me soms aan (meer aandacht voor de participatie van allochtone ouders in het onderwijs), soms aanzienlijk minder (kan men mensen dwingen om thuis Nederlands te spreken?) Maar van een 'fundamenteel andere benadering' is, lijkt me, geen

sprake. Voorwaarden stellen m.b.t. kennis van taal en cultuur bij 'externe' gezinsvorming? Dat sluit naadloos aan bij de inburgeringsgedachte en bij het Nederlands beleid jegens niet-Westerse huwelijkspartners — dat al jaren het strengste in de hele Europese Unie is.

Op die terreinen waarop Linthorst de beleidsambities op goede gronden hoger wil stellen, komt ze bovendien dicht uit bij het standpunt dat ikzelf verdedig. Dat geldt bijvoorbeeld voor de concentratie van migranten in grotestadswijken. Ik keer me in *S&D* tegen de neiging om, in een tijd van stoere taal en nieuwe flinkheid, fysieke spreiding van immigranten in de volkshuisvesting en het onderwijs ('desnoods gedwongen') weer op de agenda te zetten. Daar stel ik intensivering van beleid op het gebied van onderwijs, gedifferentieerd wonen en sociale mobiliteit tegenover. Linthorst verwijt me eerst dat ik daarmee de bestaande segregatie accepteer, om vervolgens zelf te concluderen: '(fysieke) spreiding is voor dit probleem geen oplossing'.

Verder bepleit Linthorst, terecht, de handhaving van een aantal (grondwettelijk verankerde) basisregels, zoals het verbod op discriminatie naar geslacht of seksuele geaardheid. Ik heb in mijn artikel niet anders gedaan en erop gewezen dat de PvdA in het verleden teveel een dubbele moraal heeft gehanteerd (over discriminatie door allochtonen werd niet gesproken). Maar Linthorst gaat een stap verder en wil ook duidelijkheid scheppen waar dat niet zo eenvoudig is. 'We weten', schrijft ze, 'niet meer waar we aan toe zijn en hoe we elkaar tegemoet moeten treden. Het dragen van een hoofddoek kan een uiting zijn van trots op het geloof, maar het kan ook zijn afgedwongen en het kan tenslotte zelfs het symbool zijn voor het afwijzen van de Nederlandse samenleving.'

Ik vrees dat we in een multiculturele samenleving met dat soort onzekerheden moeten leren leven.

Mijn grootste bezwaar tegen Linthorst's artikel is de binnenwaartse, op Nederland gefixeerde

De drie I's Paul Kalma *De Binnenwaartse blik, een reactie op Marijke Linthorst*

blik waarmee ze naar het migratievraagstuk kijkt. 'Niet alle oorzaken en oplossingen (van dit vraagstuk) liggen buiten Nederland', houdt ze mij voor, om vervolgens het 'effectieve immigratie- en integratiebeleid' dat ze voorstaat, uitsluitend in nationale termen te definiëren. Ze negeert mijn stelling dat, zonder coördinatie op Europees niveau, het beleid in een strijd onttaardt om wie de strengste, meest afschrikwekkende maatregel durft te nemen. Ook gaat ze voorbij aan de verschuivingen die zich in het internationale migratieproces voordoen — met grote consequenties voor het te voeren beleid.

Zo schrijven Engbersen en Snel in het Drieëntwintigste jaarboek voor het democratisch socialisme dat de 'immigrantenpopulatie' in Nederland en andere Westeuropese landen gedifferentieerder en ook 'vlottender' wordt. Bij steeds meer immigranten (hoogopgeleiden uit Westerse landen, 'pendelmigranten' uit Oost-Europa), gaat het om een tijdelijk verblijf. Dat vraagt om een planmatig, stringent arbeidsmigratiebeleid; roept tal van nieuwe vragen op (bijvoorbeeld over de sociale en politieke rechten van betrokkenen); maar relativeert ook Linthorst's streven om inburgering tot 'centraal uitgangspunt' van het immigratie- en integratiebeleid te maken. Wil zij Japanse topmanagers en Poolse seizoenarbeiders op kennis van de Nederlandse taal en cultuur gaan selecteren?

Die strikt-Nederlandse invalshoek leidt er bovendien toe dat, ondanks alle beweringen van het tegendeel ('aanpassing aan beide kanten', 'nieuwsgierigheid en onbevangenheid over en

weer'), het bij Linthorst toch weer de immigranten zijn die zich eenzijdig zullen moeten aanpassen. 'Duidelijkheid' scheppen is het parool; ononderhandelbare kaders aangeven, allochtonen bijvoorbeeld het verschil tussen 'een kritische houding' en een 'brutale houding' duidelijk maken. Dat zal in specifieke gevallen zeker moeten gebeuren. Maar dit als het fundament van een nieuw immigratie- en integratiebeleid beschouwt, verwacht het vormgeven van de multiculturele samenleving met het leiden van een schoolklas.

Waarom benoemt Linthorst niet aanpassing die van autochtone Nederlanders gevraagd wordt (zoals een herwaardering van de individuele en maatschappelijke betekenis van religie — waarbij kritiek en betrokkenheid zeer wel samen kunnen gaan)? Waarom geen aandacht besteed, zoals ik dat deed, aan de dubbelzinnigheid en gespletenheid van het migrantenbestaan — en wat onze eigen, vaak zelfgenoegzame cultuur daaraan zou kunnen ontnemen? Waarom niet erkend dat het bij de grondregels van de democratische rechtsstaat en de mensenrechten niet om Nederlandse regels gaat ('zo doen we het nu eenmaal hier') maar om universele rechten, die in eigen land ook niet altijd worden nageleefd — en die, om ze elders ingang te doen vinden, een internationaal engagement vereisen.

'Niet bij integratie alleen': deze variatie op een bijbels gezegde zou, als het om de immigratieproblematiek gaat, het uitgangspunt van de sociaal-democratie moeten zijn.

78

Noten 1 Kettingmigratie is de immigratie die plaats vindt in vervolg op oorspronkelijke immigratie. Een voorbeeld. Een man trouwt met een vrouw uit een ander land. Onder bepaalde voorwaarden kan de vrouw haar ou-	ders laten overkomen; dit biedt in principe mogelijkheden om ook andere gezinsleden over te laten komen. 2 Rabiaa Bouhalhou en Joke van der Zwaard: <i>Een kwestie van vrouwen</i>. Rotterdam, zj. pp. 69-70 3 M.Y. Linthorst: <i>Rotterdam als</i>	<i>Thuishaven</i>. Rotterdam, 1992. p. 16 4 Ineke Holzhaus: <i>Een hoge prijs</i>. Amsterdam, 1991. De citaten zijn te vinden op resp. p.114, p. 77, p. 90 en p. 54. 5 <i>In: S&D</i> nr. 9, jaargang 2002